

Kovács Orsolya

A Zsolnay gyár fénykora – kiállítás a Muzej-Galerija Lendava termeiben

A lendvai vár patinás környezete méltó hátteret biztosít a Zsolnay gyár művészi kerámiáit bemutató, június közepén megnyílt kiállításához. Gerics Ferenc, a galéria azóta nyugalomba vonult igazgatója hosszabb ideje tervezte, hogy a pécsi Janus Pannonius Múzeummal kialakított jó szakmai kapcsolataira alapozva elhozza a Zsolnay kerámiát a nagy multú muravidéki kisvárosba.

Egyébként szokatlan, hogy a mintegy 130 darabból álló, számos egyedi munkát felvonultató kiállítás nem nagyvárosba került. Nemcsak a határokon átvélő kulturális kapcsolatról van tehát szó, hanem ez alkalommal a közös munka kimondatlanul is kulturmissziót teljesít. A magyar művészettörténet, kultúrtörténet, sőt gazdaságtörténet olyan szeletét mutatja be, amely az Osztrák-Magyar Monarchia éveinek, a közös múltnak még szinte az emberi emlékezet által is elérhető időszak. Egy olyan korszakról tudósít, amelynek látványos sikerei mára szinte elfedték a benne feszülő ellentmondásokat, és amely manapság a magyar képzőművészet történetének is leginkább elismert és kutatott periódusává vált.

Pedig a Zsolnay gyár története a korszak küzdelmeinek is szinte példatára. Nehéz elképzelni a kiállított tárgyak láttán, hogy milyen komoly válságokon lett úrrá a Zsolnay Miklós pécsi kereskedő által 1851-ben alapított kis manufaktúra felvirágoztatása során a fiú, Zsolnay Vilmos. Zsolnay Vilmos is kereskedőnek tanult Bécsben és

szakmai tudását az apjától örökrészül kapott főtéri üzlet fejlesztésében bizonyította be először. A budai városrészben lévő, akkor mindössze nyolc embert foglalkoztató kerámia műhelyt 1865-ben vette át bátyjától, Zsolnay Ignáctól. Bár semmiféle kerámiai szakismerettel nem rendelkezett, erről kezdve élete a kerámia üzem fejlesztése, új találmányok kifejlesztése körül forgott.

Nincs itt mód leírni a sokszínűséget, amely Zsolnay Vilmos személyiségét jellemezte: fiatal korában festőművészi álmokat dédelgetett, ránk maradt művei tehetséges, érzékeny alkotót sejtetnek. Lényében megvolt a gyakorlatiasság és a fantázia, a művészi hajlam ritka keveréke, és mindez egy nagyon erős, energikus, a környezetére karizmatikus hatást gyakorló karakterben egyesült. Tervei elképesztően merészek, kitarása páratlan.

Így történhetett, hogy számos vállalkozása hasznát – a belvárosi üzlet mellett a bányaművelés, fakitermelés, vasútépítés, a bank ügyletek, sőt, hosszú évekig a gyár kertjében működtetett kereskedelmi kertészet hasznát is - a kerámia üzem fejlesztésére fordította. A kezdet éveiben samott téglát, használati edényeket, kerti- és épületdíszítő terrakottát gyártó kis üzem élén számos kísérletet végzett, míg 1878-ban, a párizsi világkiállításon első saját találmányával, a „porcelánfajansszal” nemzetközi sikert ért el.

Ekkor már bekapcsolódtak a munkába gyermekei is. Miklós fia, aki szintén kereskedőnek tanult

Grazban, 17 évesen már ellátta a gyár képviselőjét az említett párizsi világkiállításon. Leányai, Teréz és Júlia az 1870-es évek közepétől szakemberek útmutatásai nyomán megkezdték a néprajzi tárgyak gyűjtését és feldolgozását díszkerámia terveiken. Teréz kötelezte el magát inkább a népi kerámiák és viseleti darabok mellett: az általa gondozott, mintegy 10. 000 darabból álló gyűjtemény lett később az államosítás révén a pécsi Janus Pannonius Múzeum néprajzi gyűjteményének alapja. A korban ritkaságszámba menően Pulszky Ferenc, a Nemzeti Múzeum igazgatója segítségével 1882-ben kis kiállítás és előadás kíséretében a két Zsolnay nővér bemutathatta gyűjteményét a Magyar Tudományos Akadémián.

Kettejük közül Zsolnay Júlia volt az, aki életre szólóan a művészi pálya mellett döntött: a porcelánfajansz technikára alapozva önálló stílust alakított ki, amelyben a magyaros motívumok helyét fokozatosan átvette a keleti eredetű ornamentika. Eleinte a magyar népi motívumokkal rokonságot mutató, valójában angol díszítőstílus hatására a perzsa, majd a török motívumokat használta. Az 1880-as évek elejétől azonban szintén az európai irányzatokat követve munkásságában a japán hatás erősödött fel. Magát a „porcelánfajansz” technikát is a távol-keleti kerámia művesség inspirálta: a kínai magasztűző máz technika és az ún. „cloisonné”, amely a rekeszszománc hatását keltette, nemcsak Zsolnay Vilmost, hanem a kor-
szak európai kerámia művészetének egészét új technikák kidolgozására sarkallta. Zsolnay Vilmos eljárása azonban ebből a művészi vonulattól is kiemelkedik technikai gazdagságával. Az eljárás

lényege, hogy a magas hőfokon égetett finom fajanszra egyszerre viszik fel az alapmáz és a máz fém-oxidokkal vegyített változataival kialakított dekorációt. Ilyen módon finoman kidomborodó felületek keletkeznek, a színek a porcelánnál sokkal gazdagabb árnyalatokban, sőt, festői átmenetekben jelennek meg.

A porcelánfajansz technikát Zsolnay Vilmos már a kiállítás ideje alatt továbbfejlesztette: kidolgozta az aranyalapot, majd a vas alapot (más néven „holdfény technikát”). Az 1880-as években az eljárás tovább gazdagodott: ékszerszerű vagy az üveg hatását idéző részleteket, finoman kidomborodó arany reliefeket, sőt, plasztikus és áttört formákat alkalmaztak.

Ebben a korszakban azonban már újabb tervező kapcsolódott a munkába. Sikorski Tádé, a lengyel születésű építész 1883-ban vette feleségül Zsolnay Juliát és attól kezdve a gyár művészeti vezetőjeként dolgozott egészen 1900-ig.

Természetesen nemcsak a díszkerámia gyártást fejlesztették. Az 1880-as években, a fellendülő középítkezések nyomán egyre több megrendelés érkezett a gyárba.

Zsolnay terrakottával díszítették a Steindl Imre által tervezett Ybl-bazár neoreneszánsz együttesét a budai Várdombon és a Polytechnikum épületeit a Múzeum körúton, a Mátyás templomnak pedig nemcsak a színes tetőzete, de homlokzati díszei és padlóburkolata is Zsolnay kerámiából készültek.

1885-ben a gyáron belül kályhaüzem létesült. Az építészeti kerámia anyagának fejlesztése révén 1891-re megszületett a pirogránit, amelyet első ízben a Parlament épületén alkalmaztak az udvari homlokzatokon és a belső tér díszítésében. A pirogránitot Zsolnay Vilmos a költséges kőfaragványok kiváltására szánta, de

különbéle mázakkal gazdag lehetőségek nyíltak a felhasználására, mivel jól bírta az itteni szélsőséges időjárási körülményeket.

Sómázás változatát ipari célokra is alkalmazták. Majolika mázzal, sőt eozinnal díszítve egy egész építészeti irányzat, a Lechner Ödön által megalkotott magyaros-szecesszió ihletőjévé vált, amelynek első példája az Iparművészeti Múzeum épülete Budapesten.

A Millennium idősza más újdonságot is hozott a gyár életében: Zsolnay Vilmos Wartha Vince kémikus, műegyetemi tanárral közösen kifejlesztette az eozinnak nevezett eljárást, amelyet első alkalommal az 1896-ban megrendezett Országos Millenniumi Kiállításon mutattak be.

A technika lényege, hogy redukciós étéssel fém-oxidos festékeket visznek fel a kerámia mázas felületére, amely aztán fémes, irizáló hatást kelt. Az eljárás közel-keleti eredetű, a XIX. századi művész keramikusok fedezték fel újra. Az eozin különlegessége, hogy a ritka és drága, jellemzően

kézműves munkán alapuló technikát Zsolnay Vilmos gyári körülmények között alkalmazta és számos további változatát dolgozta ki, illetve gyakran használta fel más technikákkal együtt.

Az 1900-ban Párizsban megrendezett nagy szecessziós seregszmlén a gyár olyan kollekcóival jelentkezett, amelyet fiatal iparművészek terveztek. Mack Lajos, Nikelszky Géza, Darilek Henrik, Kapás Nagy Mihály és mindenekelőtt Apáti Abt Sándor az új technikára alapozva önálló stílust teremtettek. A párizsi világkiállításon Zsolnay Miklós már zsúritagként képviselhette a gyárat. A sikert Zsolnay Vilmos nem érthette meg, 1900 kora tavaszán meghúlt és tüdőgyulladásban elhunyt.

Zsolnay Miklós vette át a vezetést, aki pragmatikus szemlélettel irányította a gyár további sorsát. Az építészeti kerámia gyártást és a porcelánszigetelők előállítását helyezte előtérbe, hiszen ezek jelentették a gazdasági alapokat.

1902-től megkezdté működését a Zsolnay-féle Budapesti Porcelán-Fajansz Áruk gyára, amelyben

elsősorban egészségügyi porcelánt és burkolólapokat állítottak elő.

A nagyon gazdagon alakított, egyedi szecessziós kerámiák iránti kereslet amúgy is csökkent. A modernizmus megjelenésével fokozott hangsúly került az egyszerű, kimunkált formákra, a máz pedig átvette az ornemens korábbi szerepét, önmagában is díszítő elemmé lépett elő. Egyre többször fordultak ahhoz a megoldáshoz, hogy szobrászok modelljeit vásárolták meg, és azok alapján állították elő a népszerű kisplasztikákat.

A munkába bekapcsolódott az unokák nemzedéke: Zsolnay Teréz és Mattyasovszky Jakab geológus fia, Mattyasovszky Zsolnay László képzett festőművész és kerámia tervező volt. Az 1910-es évek elején néhány jól sikerült szoborral és nagyméretű, unikálisan festett vázával hívta fel magára a figyelmet.

A fejlődést az I. világháború, majd az azt lezáró trianoni békeszerződés törte meg. A Zsolnay gyár elveszítette bérelt és saját tulajdonú bányáit, piacai nagy részét. Mindezt tetézte az 1921-ig tartó szerb megszállás, amelynek során a gyárat „hadiüzemmé” nyilvánították, termékeit ellenszolgáltatás nélkül Belgrádba szállították.

1920-ban több éves betegség után Bécsben hunyt el Zsolnay Miklós, így az üzem vezetését formálisan is az unokák vették át. Mattyasovszky Zsolnay Tibor a kereskedelmi, Mattyasovszky Zsolnay Zsolt a technológiai területet irányította, Sikorski Miklós a pirogánit gyártás vezetését vállalta. Az 1920-as évek második felére a nehézségek ellenére ismét sikerült lendületbe hozni a termelést. Német szakemberek segítségével átálltak a porcelángyártásra. A

díszműveken Mattyasovszky Zsolnay László közreműködésével meghonosították a mázalatti porcelánfestés nemes hagyományát és szintén az ő irányításával felújították az eoizingyártást is, amelyet a gyár legsajátosabb művészi tradíciójának tekintettek. Az 1920-as években ő és édesanyja, az idős Zsolnay Teréz különleges, egyiptizáló dísztárgysorozatot tervezett az art deco jegyében, amelyet a kor divatjának megfelelően Tut-Ankh-Amonról nevetek el. (1922-ben tárták fel a fáraó épen maradt sírját, amely a gazdag sírlelet révén divathullámot indított el.)

A porcelánzigetelőgyártás biztosította a két világháború közötti időszak fő bevételi forrását, és sikerrel modernizálták a budapesti gyár termelését is, ezáltal megnövelve az exportot. A gazdasági válsággal, háborús nehézségekkel terhes korszakot pár éves fellendülés követte, amelyet 1848-ban az államosítás zárt le.

Az államosított Zsolnay gyárban egészen az 1950-es évek közepéig szünetelt a díszmű gyártás, később gazdasági önállóságát is elveszítette. A Zsolnay nevet csak 1974-ben vehették fel újra. Az 1990-et követő időszakban több privatizációs hullám következett. Ma a Zsolnay Porcelánmanufaktúra Zrt. Pécs város tulajdonában van és az egykori gyártelep keleti részén működik. A terület műemlékileg védett együttesét a 2010-es Európa Kulturális Fővárosa program keretében felújították és új funkcióban, Zsolnay Kulturális Negyed néven hasznosítják. Ez év áprilisától a család egykori lakóhelyén Zsolnay család- és gyártörténeti kiállítás állít emléket a legendás múltnak.